

(başlanğıcı ötən sayımızda)

İyirmi dördüncü söz

Yer üzündə iki min milyardan çox insan, iki milyon isə qazax var, – deyirlər*. Bizim qazaxların dostluğu, düşmənçiliyi, maraqları, məqsədləri, sənət öyrənmələri, mal hərisliyi, elm aramağı heç bir millətə bənzəməz. Digər xalqlardan fərqli olaraq biz bir-birimizi izləyər, irəlilədiklərinin oturduğu yerindən gözümüzü çək-məyib, ona göz qoyar, bir-birimizlə rəqabət aparar, kirkip çalmadan gözünün içinə baxa-baxa izləyərlik. Yanımızdakını göz açmağa qoymarıq. Dünyada üç milyon əhalisi olan şəhərlər də var. Dünyanı başdan-ayağa üç dəfə dolaşmış gəzən kişilər də var. Yəni biz elə həmişə bir-birimizə düşmən kimi bağcağıq? Nə vaxta kimi özgələrin gözündə gülüş yeri olacağıq? Görəsən elə "Abay 2 milyon deməklə, yəqin ki, özü yaşadığı Semipalatinsk və Şimali Qazaxıstan vilayətlərini nəzərdə tutub. Çünki 1847-ci ilin statistikasına görə qazaxların sayı 4 milyon 89 min adam olmalı idi bir gün gələcəkmi ki, nəhayət qazaxların arasındakı oğurluq, yalan, qeybət, qisas olmasın? Və görəsən elə bir gün olacaqmı ki, mədəni və kübar bir şəkildə digər xalqlardan sənət öyrənmək, incəsənətə yiyələnmək, müxtəlif vicdanlı işlərlə məşğul olub, xeyirxahlıq yolunu tutsunlar. İnanmaq çətindir, çünki iki yüz adamın 100 baş heyvana həris gözlərlə baxdığını görəndə bilir-sən ki, bu işin sonunda qovğa var. Yəni belə bir gün olmayacaq ki, qazax qazaxdan oğurlamasın, bir-birini aldatmasın, qonşusuna düşmənçilik etməsin, arxasınca yaman söz danışmasın, sənət öyrənsin, vətənlərini vicdanla qazansın, layəqətlə yaşasın? Çətin ki, bizim belə günlərimiz olsun.

1894

İyirmi beşinci söz

Uşaqlarımızı oxutmaq ən yaxşı bir işdir, buna görə onlara hər şeydən öncə türk savadı vermək gerəkdir. Bizim bu dərül-xarabatımızda uşaqlara öncə maldövlət yığmalıyıq, ondan sonra ərəb-fars dillərini öyrətməliyik. Qarnı ac adamın başında ağıl, üzündə ar, elmə həvəsi haradan olacaq? Kasıblıq olan yerdə, qohumlar da bir-birinə düşmən kəsilir, oğurluq, zorakılıq, tamahkarlıq qohumluğa üstün gəlir. Evində bolluq olanda, qarın da tox olur. Tox adam sənət və peşə də öyrənməyi bilir. Qarnı tox olan adamın beyni də iti olur. Ondən sonra fikirləşir ki, uşağımı hansı sənətə yiyələndirirəm?

Uşaqlara rus dilində təhsil verin. Rus dili özündə hikmət, mənəvi zənginlik, elm, mədəniyyət saxlayır. Onların zərərinə qorunmaq, yararlı təcrübələrini, işlərini öyrənmək gerəkdir, oxuduqlarını, elmlərini öyrənmək gerəkdir. Çünki onlar dünyanın dilini öyrəndikdən sonra, dünya mədəniyyətindən xəbərdar olub, bu mərtəbəyə gəlib yetişiblər. Onların dilini bilsən, dünyaya gözün açılır. Dil öyrənməyə başqa xalqların mədəniyyətini mənimsəyənlər öz əqrabaları içərisində də seçilir, onlar heç kimi alçaltmır, kimsəyə yuxarıdan aşağı baxmır. Ruhaniyyət və din üçün də biliyin əsası olmalıdır. El-obasının içərisində yorğa-yorğa gəzib, kimlərsə özünü göstərmiş, qul sahibi olmaq istəyənlər atanalarını, ağasını, yurdunu, dinini, adamlığını çöldəki yadın bir

qəpiyinə satar. Onun fikrində tək-cə bir məqsəd olar ki, vəzifəcə böyük olan bir dəfə üzünə gülsün, buna görə özünü də satar. Rusun elmi, mədəniyyəti – dünyanın xəzinəsinin açarıdır. Bu açarı əldə edən adamın bütün qapılar üzünə açılacaq. Bizdə elələri var, övladlarına rus dilini öyrətməyi, rus məktəbində oxutmağı bir şan-şöhrət sayır. Bununla əqrabalarının içərisində öyünür. Rus dilini buna görə öyrətməzlər. Övladına vicdanla, öz əlinin zəhməti ilə elə sənət, elə peşə öyrət ki, hər zaman özü-

öldü, qayıtdı, lakin sona qədər təhsil alan, həvəs göstərən də yoxdur. Atası öz gəsinin pulu ilə uşaq oxutdurmağa razı olsa da, öz puluna deyir. Məgər belə adam başqa yere oxumağa uşaq göndərər?!
Sənə məsləhətim belə olar ki, oğluna gəlin axtarma, ona özündən sonra xəzinə qoyma, lakin ona rus təhsil ver. Əgər bu sənənin maldövlətinin əlindən çıxması hesabına da başa gəlsə, heyifsilənmə. Mənim bu dediyim yol – mal əsirgədiyin yol deyil. Tanrıdan qorx, bəndədən utan, uşağın adam ol-

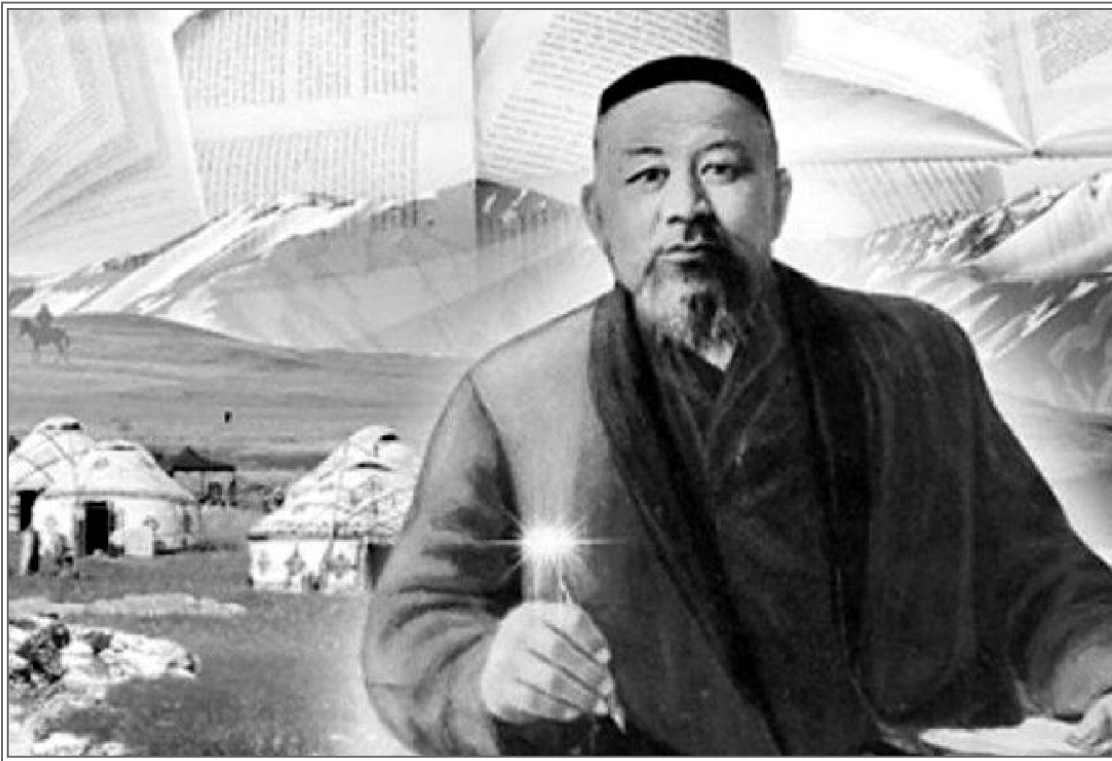
sun niyə sevinirsin ki? Niyə kimsə uğur qazananda, ona baxıb həsəd aparmısan və ya özünü alçalmış hiss etməlisən? Yüyrək köhlən atları o aulda da, bu aulda da yetişdirirlər, ov quşlarını, cins itləri hər kəs saxlaya bilər. Güclü igidlər məgər elə bir əldən çıxır? Həm o kənddən, həm bu kənddən pəhlə-van çıxıb bilməzmi? Bütün bunlar insan zəhmətinin məhsulu deyilmə? Bir dəfə qalib gələnlər bir dəfə də məğlub ola bilərlər. Niyə belə yarışlarda məğlubiyətə uğrayanlar utanır, xəcalət çəkir? Hər hansı bir yarışda

İyirmi yeddinci söz (Sokratın sözü)

Bir gün filosof Sokrat şagirdi Ərəstunla (Aristotel) Ulu Yaradana ibadət barəsində söhbət edirdi. Ərəstun adətli üzrə ibadət edənlərə gülərdi. Sokrat ondan: – Ey Ərəstun, elə bir adam tanıyırmısan ki, öz sənəti, əməli ilə Tanrıya tay olsun? – deyə soruşdu.

Ərəstun cavab verdi: – Nə qədər desən, ustad. – Onlardan birinin adını söyləyərmi?

Qazaxıstanın Qütb ulduzu - Abay

nə çörək qazana bilsin, qoy, başqalarına da onun bu işi örnək olsun, o zaman biz, rusların üzərindəki hakimiyyətinə, zorakılığına dözməyəcəyik; biləcəyik ki, onların qanunu bizim üçün keçerli deyil. Qazaxlara xeyrimiz deysin deyə, biz bir el kimi əl-ələ verib, xalqların qatarına qoşulmaq, irəli getmək üçün yadellilərin bildiklərini öyrənməliyik. Hələ ki, rus məktəblərində oxuyanlarımızın içərisindən də bir fərl

sun deyə, onu oxut, malını əsirgəmə. Əgər ona təhsil verməsən, əclafın və cahilin biri də artacaq, bundan sənə nə fayda? Bu zaman övladın sənə təsəlli olacaqmı? Özü xoşbəxt ola biləcəkmə? Xalqına ondan bir fayda olacaqmı?..

1894

İyirmi altıncı söz

Bizim qazaxların atı yarışda birinci yere çıxarsa, pəhləvan ta-

duzanda elə bilir ki, göyden yere deyiblər.

Deyimmi bu niyə belədir? – nadan toplum boş-boş, anlamsız işlərə sevinər, nəyə və niyə sevindiyini, nə etdiyini bilməyəcək qədər bir nadanlıqla sevincindən sərxoşa döner. Utanlar hətta utanılmayan şeylərdən utanarlar, utanmaz abırsızlar isə utanılacaq işlərdən də utanmazlar. Bunun bir adı var: belə xüsusiyyətlər nadanlığın, axmaqlığın göstəricisi-

Birinin bədbəxtliyi üzərində özünü xoşbəxt görmək, kiminsə həsəd aparmağına tamaşa etmək nə zamandan yaxşı iş olub? Kiminsə paxıllığını çəkmək şəriətdə də haram sayılır, adamın işlərinə əngəl törədir – bunun ağılla heç bir bağlantısı yoxdur

adam çıxmayıb. Səbəbi: ata-anası, ağası-doğani onları öz doğru yolundan döndərmiş, amma yənə də o oxuyub təhsil alan uşaqlar, oxumayanlardan daha yararlıdır. Nə eləsələr də, onlara bir sözü-müz yoxdur. Hətta yaxşı bildiyimiz atanın övladları da çox vaxt oxumağa meyil etmirlər, bu varlı kişilər də çox vaxt qul-qaravaşın uşaqlarını rus məktəblərinə verir ki, müəllimlər söyüb-döyüdə də kasib balasını söyüb-döyüdə. Qul-qaravaşlar da başqa haraya getsinlər ki? Yənə də həmin bu qazaxlar öz ağaları ilə dalaşanda: "Sənin tənələrini götürüncə, oğlum əsgər göndərəm, özüm də saç-saqal saxlayıb, dərvişlik etsəm, daha yaxşı olardı", - deyir. Tanrıdan qorxmayıb, belə ağır sözləri deyən qazaxdan əmələ gələn uşağın təhsil alınmasının nə yararı var? Məgər bu xasiyyət ilə o çevrəsindəkilərdən uzağa gedə bilermi? Girdi, çıxdı,

nışı döyüşdə qalib gələrsə, tərli-ni ovlaqda ov tutarsa, tazısı ovu başqa ov tularından öncə götürərsə, bundan çox böyük fəxr duyar. Bir qazax üçün bundan böyük xoşbəxtlik yoxdur. Bir onu anlamıram ki, bir heyvanın digər heyvana qalib gəlməsinə adam necə sevinə bilər? Və yaxud da, bir adamın digəri tərəfindən məğlub olması ətrafdakıları nə üçün sevindirməlidir? Hətta qalib gələnin özü olmasa da, onun oğlu olmasa da, bunun nəyindən zövq alır, görəsən? Elə bil, qazax qazaxın düşmənidir. Birinin bədbəxtliyi üzərində özünü xoşbəxt görmək, kiminsə həsəd aparmağına tamaşa etmək nə zamandan yaxşı iş olub? Kiminsə paxıllığını çəkmək şəriətdə də haram sayılır, adamın işlərinə əngəl törədir – bunun ağılla heç bir bağlantısı yoxdur.

Özgenin məğlubiyətinə, pis duruma düşməsinə bir ağıllı in-

dir.. Yox, eger durub bu toplum yanında kiməsə irad bildirmə, desən ki, bu işi doğru etmirsiniz, onda da həmin toplum sənənin dediklərini təsdiqləyib:

"Doğrudur, doğrudur", - deyib sözlərinə qüvvət verəcəklər. Buna görə sənənin nəsihət etdiyən vaxt, başı ilə sözünü təsdiq edən adama da inanma, çünki o da ətrafdakıların tayıdır. Gözü ilə görüb, ağılı ilə qəbul etsə də, əl heyvanı kimi ətrafdan eşitdiklərini təsdiqləyəcək – bildiyini heç kimə verən deyil yəni... Və onu bu vərdişin-dən kimsə döndərə, ağıllandıra bilməz. Pis verdişləri qanun-qayda kimi qəbul edəcək, lakin onlardan heç vaxt əl çəkməyəcək. Belə adamları öz bildiklərindən ya ən böyük qorxu, ya da, ölüm ayıra bilər. Yoxsa, dünyanı dolanıb gəzse də, öz bildiyini heç kəsə verməyən yanlışını başa düşəcəyinə inanma...

1894

– Homer – şairliyi ilə, Sofokl – bir başqasının cildinə girmək faciəsi ilə, Zevs – yaratdığı rəsmlərlə məni heyran edə bilib, – deyərək bir neçə şəxsiyyətin adını sadaladı.

– Elə isə kim artıq heyranlığa layiqdir, cansız, ağılsız insan surətləri çəkən rəssammı, yoxsa, insanı yaradaraq ona can verən, ağıl və ruh verən Yaradandı?

– Əlbəttə, sonuncusu daha layiqdir. Lakin o, Yaradanın əsəri təsadüfdən deyil, zəka ilə yaradılıbsa, bu çox yaxşıdır, - dedi. Dünyada faydalı şeylər çoxdur, birinin faydası çoxuna fayda verə bilər. Bir başqasının da faydası bilinməz. Bunların hansının hikməti daha çoxdur? – deyən Sokrat yenə sual etdi.

– Əlbəttə, o şeylər faydalıdır ki, onlar ağılın, zəkanın məhsuludur, - deyə Ərəstun cavab verdi.

– Yaxşı, sən deyin olsun. Yaradan insanı yaradanda ona fayda verəcək beş hissiyyət orqanı verdi. Göz verdi ki, görsün, eger gözümüz olmasa, dünyadakı gözəlliklərdən necə ləzzət ala bilərdik? Gözümüzü açıb yummaq üçün göz qapağı verdi. Gözümüzü küləkdən, tozdan qorumaq üçün kirkip verdi, gözümüzün üstündə qaş yaratdı ki, alnımızın təri – duzlu su gözümüzdə axmasın. Qulağımız olmasa nə eşidib, nə qanardıq – ildırımın qorxunc, təbiətin incə səslərini, musiqini, məhəbbətini ayıra bilməzdik. Burunumuz iy bilməsə, dünyadan şirin, acı, yumşaq və ya bərk yeməklərin dadlarından necə ləzzət ala bilərdik? Bunların hamısı bizim üçün deyilmə? Göz ilə burnu ağıza yaxın yaratdı ki, nə yediymizi, içdiyimizi gözümüzə görə, ətrini hiss edək, sonra isə yeyək. Bizim ehtiyacımızı ödəyən ayıblı əzalarımızı isə başımızdan aşağıda yaratdı. Məgər bütün bunlar, Tanrının bizi düşünərək, əşrəf kimi yaratmasına dələlət etmirmi?

Ustadını dinləyən Ərəstun Ulu Yaradanın ən böyük hikmət və güc yiyəsi olduğuna, insanı böyük bir məhəbbətlə yaratdığına heç bir şübhəsi qalmadı.

– Elə isə mənə də görüm, Yaradanın yaratdığı bütün canlılar öz övladlarına məhəbbət göstərmirmi? Bütün canlılar ölmədən qorxurmu? Bütün canlılar daha çox yaşamaq üçün mücadilə edirmi, öz nəsilərini artırmaq üçün cüt-ləşirmi? – Məgər Tanrı bütün bunları sevgi ilə artıb-çoxalmaq üçün etmədimi?

(davamı gələn sayımızda)

Azərbaycan türkcəsinə
uyğunlaşdıran:
Aida EYVAZLI
GÖYTÜRK